

על המשפט

(למאמרו של נתן א.)

מאת אמנון ברזוב

יריה שעמד היורה עליה תבדד וירח — לא יכולה שלא לשאול עצמי: כיצד? כיצד יורה אדם גרמני באיש יהודי, כיצד יורה אב גרמני בילד יהודי? יתכן, שלא רוגזו ואולי אף ללא שנאה, למה? כל יורה כזה — תריותו רוצה לא פחות קטן מאייכמן. גם הוא — דינו מיתה, אלפים, אלפים רוצחים כאלה הם היום אנשים חופשיים, ומיליונים שלא היו למרצחים, משום שלא שירתו במקרה ב.איינזאץ גרופה — הם אנשים כבודיים ואז רהים מהוגנים. מדוע כה רבים רצחו או יכלו לרצוח וכה מעטים פגעו רצח? אלו השאלות שעלו במוחי, אלה השאלות שהמשפט העלה.

היה זה בסופו של דבר משפט הרוצח הים ולא משפט הנרצחים, לא אה חירת הנרצחים בא המשפט לפתור, אלא את הידת הרוצחים. כוסף אני בדעה, שאייכמן היה מיוחד במינו, רוצח מקצועי שמעטים כמותו. אייכמן היה אדם, מוצר תקופתו, מוצר משטר וחינוך. מספר תכונות וסיבות מקריה הפכוהו לרבי־טבחים. אך אייכמנים לא לפים היו קיימים, וקיימים היום, ואולי לא רק בקרב העם הגרמני — מי ש.כשרונותיו יכלו לעשותו לרבי־טבחים כממדים עצומים ומי שהיה מסוגל לחיות, רק" היותו על־פי הבור.

וכתו ההיסטורית ומשמעותו של משפט אייכמן היו על כן — שהעלה בעקיפין בעיות־יסוד אלו של רצח המוני, שיותר משהוא רצח בדם חם של בודדים — הוא רצח מחוכנן ברם קר על־ידי בני־אדם שהם כביכול גורר מאליים, שחשכו לאוטומאטים רצחניים על־פי סקודה, שום משפט שנערך עד כה לא העמיד את הענינים כונית זו של ראייה.

לכן השיבותו של משפט אייכמן אינה התוצאה להורג, לכן כה רבים הרגישו שאם גם הייב־מיתה הוא — ספל ענינו האיש, ספלה הוצאתו להורג במשפט זה, כל צדוה שהושפעה במש"ט, כל הדיורי שנשמע בו — חשוב היה מביצוע גור־הדין.

את הרחורי על משמעות המשפט העליתי ב.דבר" (3.11.61) ואחזור על־הם רק בקצרה: יש חשיבות לידע ההיסטורי של השואה, בעיקר לגבי הדור הצעיר, יש חשיבות לרגשות הסולידריות, שהתעוררו בין יהודי הגולה שחרבה ובין הנוער הישראלי והנוער היהודי בכלל, יש חשיבות בכך, שהמשפט הזכיר פעם נוספת שאין דם היהודים הסקר, יש חשיבות בכך, שנכיר פעם נוספת את ערכה של מדינת היהודים, של כוח יהודי, של גולה מפוזרת ומרודת, דברים אלה — חלקם למדנו גם ממקורות אחרים, חלקם עניינם לריבשות גואים שסופם שכחה, עיקרו של המשפט אינו מתמצה בהם, עיקרו של המשפט הוא בכך, שחשף לנו נקודות־החורפה של האדם ואיפשר לנו להוציא מסקנות, כיצד ניתן להסנו, אם רצונו בכך, עיקרו בכך, שהצביע כי עולמנו בנוי מאוטומאטים מקבלי־פקודות, הבורחים מן האחריות ומבקשים להטילה על האחרים, עיקרו בכך, שהבהיר כי כל אדם חייב להיות אחראי אישית למע"שיו, לטוב ולרע, וכי אין סקודות פטרות אותו מאחריות ומעונש.

המשפט בא לומר לנו שאם אנו רוצים שבני־אדם לא ירצחו — עלינו לחנך אותם להיות בני־אדם אחראים למעשיהם, מבדילים בין טוב לרע ויודעים להחילם למען הטוב. המשפט לימד אותנו שניתן לסמטם המונים, צמים שלמים, ושיש לשנות את כל מערכת־החינוך ומערכות־השלטון — אם המצייחים אנו, שכל חינוך לציות עיוור הוא פשע, שהפעילות ההמונית, הסוגס־טיבית, האחידות — הן פסולות, ולי כסוף — המשפט לימד אותנו פעם נוספת שאין מצבים נראשים, אלא יש אנשים הנראים מן המצב, שמלהמה על החיים טובה תמיד מבניעה ויאוש, המשפט לימד אולי דברים נוספים חשובים, חייבים האנשים להפוך בו ולהפוך בו, כי העיקר החשוב ביותר — עתיד האנושות — טמון בו, לאחר שחם משפט זה שוב אין תליתו של אייכמן — שצודקת היתה — מפלה או פודידה, מי שמעלה תליתו לודגה עליונה — אינו אלא חוסם את דרכו ההיסטורית של הגדול והחשוב במש"טים שנערכו בתולדות אנוש.

המשפט היה משפט על העבר, אך העבר לא יחזור, המחיים לא יקומו מקברים, את נקמתם טרם ברא השטן, משפט אייכמן היה על העבר שאין לתחורו — למען העתיד.

דברים רבים נכתבו על מותו של משפט אייכמן, מהם הנוגעים בבעיות שוליות, כגון בעיות חוק חכות הש"פיה, ומהם שניסו למצות את עיקרי המשפט — היינו מטרתו המרכזיות ומשמעותו ההיסטורית, איש איש ומחשבותיו, נתן אלתרמן עסק במש"ט כמה וכמה פעמים, דבריו האה"רונים, לעת נטילת אחריות" (דבר" מיום 7.6.62) מתווים בעצם המצית גי"שתו, לא הייתי בא לנסות לערער על גישה זו, לולא היה אלתרמן יודע בארץ הזאת כאיש־מלחמות, בעל סמ"כות מוסריות, שמשקלו רב בהעלאת מאבקים שונים, שהתנהלו בארץ, מרפה צרת־אופק ובעלת משמעות זמ"גית — לרמה של מאבקים בעלי מש"עות מוסרית וצרכית, גם בפרשת אייכמן עסק אלתרמן לא כבנושא מצומצם ברחלוק, אלא ניסה במאמ"ריו הרבים למצות ממשפט זה עקרונות חיים לא רק לעתה, אלא לדורות, לכן, משום סמכותו המוסרית בעם הזה, יש — לדעתי — לערער על מאמרו האחרון, בו הוא מנסה למצות את עיקרו של משפט אייכמן, כי — לדעתי — לא רק שאין אלתרמן בא לתרום במאמרו להרחבת משמעותו של המשפט, אלא שהוא מצמצמה ומסיים את תהליכו ההיסטורי של המשפט במקום בו עליו להתחיל.

אין אני סבור שהעם בארץ העם היהודי כולו יש בלחם שמץ של רצון לנצר חוצנם מהשוחטות בהפעלת הנ"ר, היר שהפעילה את גרדומו של אייכמן היתה ידם של אנשי הארץ הזאת, של העם היהודי כולו ואולי של מיליונים נוספים ברחבי תבל, ונדרום זה — צדק היה בו, אמנם צדק מאוחר, לא היתה בו נקמה, לא נקמה דם ילד קטן ולא נקמתם של ששה מיליונים.

אך ענין הגררום לא היה עיקר, והי המונים לא ראוהו כעיקר, וטוב שלא ראוהו כך, הפיכתו לעיקר מפעיטה שיעורו של המשפט, שעל אף היותו משפט פלילי — חרג ועלה מכך עד היותו משפט היסטורי על כל המשמ"עיות שיש למשפט היסטורי.

זכיתי וישבתי במשפט אייכמן ימים ארוכים ושמעתי את פרקי השונים, פרקי ההלכה המשפטית ועדויות ה"וועה, והחקירה הנגדית וגור־הדין, יתכן, שאדם היושב במנים מתגבשת אצלו ראייה אחרת של הדברים מאשר אצל מי שקרא את החומר, כולו או מקצתו, בעתונות, או מי שהאזין למה"לך המשפט בראדיו, או מי שלא גילה בו ענין כלל, בשבילי, ואני סבור שבשביל רוב אלו שישבו בפנים, ולי דעתי, גם בשביל כל מי שחי את המשפט מבחוץ — לא היה זה משפט פלילי, אף שעסק במשע, פשע גדול ומחריד מכל הפשעים שבוצעו אי פעם, מי שחי את המשפט לא חי אותו כוד לזמרה כסוף את גור־הדין של כורת, גור־הדין בה"מ פרט, פרט לא חשוב, אייכמן ב"מפות היה פרוצ שנתפס לפני שנחיים, אם הריגתו הי"תה המטרה — כי אז ניתן היה להרגו בארגונינה, לשם כך, לא היה צורך בהליכים, שנמשכו שנתיים ימים, בני גד לכל משפט, לא היה ספק בידי מי שלכד אותו בארגונינה ובידי מי שהחזיקו בארץ כי אכן בן־מות האיש הזה, למשפט — אם כי כל הליכו פליליים היו — היו מסרות אחרות, לחלקן ואזכורנו אלה שהחליטו על קיום המשפט, אך, לדעתי, משמעותיות העיקריות התבהרו רק תוך כדי המס"פט עצמו, וחלק מהן אולי טרם הובהרו, משום שהעוסקים בנושא טרדו ימים היו בעניני השוטפים.

בתמצית — אם הבנתי אותו נכון — רואה אלתרמן את משפט אייכמן כמש"ט הנמצא בתחום הפלילי, שמשמעותו ההיסטורית טמונה בכך, שזו הפעם הראשונה העמידו יהודים למשפט פלילי טובה המוני יהודים, ודם הט"בוחים מבוקש מידו, אין אני בא לזלול בסמליות שיש במעשה זה, דם יהודים שוב אינו המקר וראוי לו למי שלא למד זאת במשך 14 שנה לדעת זאת היום, אך אם לשם כך, אם הפ"החו של אייכמן היא אמנם העיקר — הרי אז הוסך המשפט לתפל, ואולי למיותר, אם נפרשה היריעה כולה — כי אז עלו ממנה שאלות אחרות, שאי לות נוקבות ומשעות, שאינו רק ענין לסמל, אלא שאלות־יסוד: למה קרה מה שקרה? כיצד הפך עם תרבותי, עם טובלני ליהודים, וחלקים רבים של אומת אחרות, למרצחים בדם קר ובאומן שיטתי של אומה שלמה? זאת, אם נרצה, נוכל ללמוד רק ממשפט זה, והו משפט היסטורי, משום שבו לראשונה הוצעו לעין־המשם נקודות התורפה העיקריות של אומי האדם, של חינוך ושל משטר, ולא רק של אדם בודד, אלא של אומה שלמה, ואולי של בני־האדם כולם.

גדולתו של משפט אייכמן — שהוא החור אותנו ואת העולם כולו לתקופת השואה ואיפשר לנו לחיות אתה שוב, בתמציתו, ולבחון תוך כרי תהליך השפיטה מניעים וגורמים ולהוציא מסקנות, אם נרצה, כסובן, להסיקן, כי כל צמור להליכים המשפטיים בלבד, כל מי שמע את העדות כפשוטן — לא יסיק את המסקנות, התובע והשופ"טים עסקו, אמנם, במניעים, אך תס"קידם לא היה להוציא מסקנות היסטורייות, אני כל צדוה ששמעתי, כל